

Podstawowe dane o osobach niepełnosprawnych w Polsce, a właściwie brak danych

Fundacja TUS

Małgorzata Peretiatkiewicz, Piotr Todys

Rozwój cywilizacji w Europie, szczególnie na przełomie XX i XXI wieku, charakteryzuje między innymi podnoszący się poziom życia, postęp medycyny oraz powszechność chorób cywilizacyjnych, takich jak AIDS, HIV, rak, choroby układu krążenia. Niektóre z tych czynników powodują zwiększającą się stale długość życia, inne znacznie obniżają sprawność mieszkańców naszego kontynentu. Kluczowym dokumentem, do którego odwołuje się społeczność międzynarodowa przy wypracowywaniu strategii działań na rzecz osób niepełnosprawnych są „Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych”, przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 grudnia 1993 roku. W świetle tego dokumentu **niepełnosprawność jest interpretowana jako cecha wynikająca z oddziaływania pomiędzy jednostką oraz jej społecznym i fizycznym otoczeniem**. Zasady wskazują działania niezbędne dla zapewnienia pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym poprzez m.in. dostosowanie środowiska fizycznego, likwidację wszelkiego typu barier ograniczających swobodne funkcjonowanie oraz poprzez zapewnienie dostępu do różnego rodzaju usług, które umożliwiają osobom niepełnosprawnym prowadzenie niezależnego życia w społeczności lokalnej. Są to wytyczne, których wdrożenie pozwoli osobom niepełnosprawnym na pełne korzystanie z praw człowieka.

W duchu zapisu tego dokumentu próbujemy przyjrzeć się sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce.

Zgodnie z danymi z Narodowego Spisu Powszechnego (NSP)² z 2002 roku, 14,3% polskiego społeczeństwa stanowią osoby niepełnosprawne. W miastach stanowią one 13,6%, ludności podczas gdy na wsi 15,3%. Niestety, nie istnieją bardziej aktualne oficjalne dane dotyczące liczby niepełnosprawnych Polaków. Ogólnie dostępne statystyki tego typu nie są prowadzone na żadnym poziomie administracyjnym kraju, a co za tym idzie planowanie czy monitorowanie wszelkich działań na rzecz tej grupy opierać się może jedynie na danych cząstkowych bądź na konkretnych przypadkach. Co ciekawe, kompletne dane gromadzone są przez organy orzekania o niepełnosprawności (m.in. Powiatowe i Wojewódzkie Zespoły ds. Orzekania, Zakład Ubezpieczeń Społecznych), jednak ze względu na konstrukcję ustawy o ochronie danych osobowych nie podlegają one żadnej weryfikacji i nie są w stosunku do siebie po-

równywalne; oznacza to, że nie da się na ich podstawie wyrokować o rzeczywistej liczbie osób niepełnosprawnych. Dlatego też monitoring przestrzegania praw osób niepełnosprawnych w kontekście praw człowieka możliwy jest jedynie na poziomie podstawowych obserwacji i problemów zgłaszanych przez samych zainteresowanych. Niemożliwe jest ich statystyczne udokumentowanie, choć można pokusić się o pewne szacunki. Jak wynika z zapisów Standardowych Zasad, państwa przyjmują główną odpowiedzialność za gromadzenie i rozpowszechnianie informacji na temat warunków życiowych osób niepełnosprawnych oraz promowanie badań naukowych dotyczących wszystkich aspektów ich życia, łącznie z analizowaniem przeszkód utrudniających im codzienne funkcjonowanie.

Rekomenduje się wprowadzenie w przepisach prawnych zmian, które pozwolą stworzyć elektroniczny system monitoringu pomocy i usług świadczonych osobom niepełnosprawnym, dostępny dla wszelkich instytucji publicznych i organizacji pozarządowych, oczywiście z zachowaniem pełnej dobrowolności rejestracji w takim systemie i z zachowaniem tajemnicy lekarskiej.

W przykładowym systemie znajdowałyby się informacje na temat niepełnosprawnego (dane osobowe, rodzaj orzeczenia, informacje na temat pomocy udzielonej przez organy właściwe do realizacji zadań na rzecz niepełnosprawnych). Administratorem bazy byłyby więc organy państwowe i samorządowe realizujące zadania na rzecz niepełnosprawnych, a także organy orzekające, zaś dostęp do danych miałyby wszystkie instytucje świadczące usługi na rzecz osób niepełnosprawnych, w tym organizacje pozarządowe. System ten istniałby w celu usprawnienia i podniesienia jakości aktywizacji niepełnosprawnego, w praktyce pozwalałaby odszukać informacje o niepełnosprawnym, a jednocześnie rozdzielić obojętne wskazania przez konkretny organ, jaka pomoc z jego strony została udzielona niepełnosprawnemu. System pełniłby więc niejako rolę „karty obiegowej niepełnosprawnego”. System będzie stwarzał możliwość przepływu informacji o osobie niepełnosprawnej, co pozwoliłoby ocenić faktyczną sytuację niepełnosprawnego, a co za tym idzie zastosować wobec niego skuteczne środki mające na celu zaktywizowanie.³

Orzecznictwo i jego wpływ na zatrudnienie osób niepełnosprawnych

W Polsce funkcjonuje kilka systemów orzekania o niepełnosprawności: orzecznictwo do celów edukacyjnych (dotyczy dzieci), orzecznictwo do celów rentowych (dotyczy dorosłych), orzecznictwo do

celów pozarentowych (dotyczy zarówno dorosłych, jak i dzieci). Orzecznictwem do celów edukacyjnych zajmują się poradnie psychologiczno-pedagogiczne, do celów rentowych – Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Kasa Rolniczych Ubezpieczenia Społecznego, komisje lekarskie podległe ministrowi spraw wewnętrznych (orzekające w sprawach funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej, Służby Więziennej, Państwowej Straży Pożarnej), a także wojskowe komisje lekarskie (orzekające w stosunku do funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego lub Służby Wywiadu Wojskowego). Natomiast do celów pozarentowych – powiatowe zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności oraz wojewódzkie zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności.

Zgodnie z zapisami Standardowych Zasad:

Państwa powinny uznać zasadę, że należy wzmocnić pozycję osób niepełnosprawnych tak, aby zaczęły one egzekwować swoje prawa, zwłaszcza w dziedzinie zatrudnienia. Zarówno na obszarach wiejskich jak i miejskich powinny one posiadać równe szanse wykonywania pożytecznego i satysficyjnego finansowo zajęcia na otwartym rynku pracy.

1. Prawo i przepisy w dziedzinie zatrudnienia nie mogą dyskryminować osób niepełnosprawnych ani czynić trudności w ich zatrudnianiu.
2. Państwa powinny aktywnie wspierać integrację osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy.

Ze statystyk Głównego Urzędu Statystycznego wynika, iż na koniec III kwartału 2007 roku aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej wynosiła 15,6%, natomiast w wieku produkcyjnym 23,1%. Wskaźnik zatrudnienia niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej wynosił 13,7%, w wieku produkcyjnym 20,1%. Oznacza to, że wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w Polsce jest jednym z najniższych w Europie. Dane z NSP z 2002 roku wskazują natomiast, iż w tamtym okresie ponad 84% osób niepełnosprawnych prawnie utrzymywało się z renty z tytułu niepełnosprawności lub z renty socjalnej.

W istniejącym w Polsce systemie orzecznictwa niepełnosprawność powiązana jest głównie z niezdolnością do pracy, przy jednoczesnym obowiązku regulacji pozwalających wykonywać pracę osobom niepełnosprawnym z wpisem „niezdolność do pracy” (pojęcie „niezdolności do pracy” funkcjonuje zarówno w orzecznictwie rentowym jak i pozarentowym). Psychologicznie stwarza to trudną sytuację dla osoby z niepełnosprawnościami. Trudno jest podejmować pracę, gdy medyczne autorytety orzekają jej niemożność. Z drugiej zaś strony, pracodawcy boją się zatrudniać niepełnosprawnych, którzy w orzeczeniu mają wpis „niezdolny do pracy”. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilita-

¹ <http://www.mps.gov.pl/indexxt.php?gid=266>

² „Rocznik Demograficzny 2007”, GUS, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_PUBL_Rocznik_Demograficzny_2007.pdf

³ Za publikacją „Rekomendacje do polityki społecznej państwa dotyczącej osób niepełnosprawnych” będącą wynikiem prac partnerstwa EQUAL „Niepełnosprawni – samodzielność, rodzina, rehabilitacja, edukacja, praca – system zintegrowany”

cji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych stanowi natomiast, iż zaliczenie do znacznego albo umiarkowanego stopnia niepełnosprawności nie wyklucza możliwości zatrudnienia. Osoby posiadające takie orzeczenia mogą być zatrudnione w zakładach pracy chronionej, a także poza nimi, jeśli pracodawca uzyska pozytywną opinię Państwowej Inspekcji Pracy (PIP) o przystosowaniu stanowiska pracy do potrzeb osoby niepełnosprawnej. Wobec powyższego, osoba z orzeczeniem o całkowitej niezdolności do pracy może pracować na otwartym rynku pracy o ile PIP wyda opinię o przystosowaniu stanowiska pracy do jej potrzeb.

Kolejnym powodem niepodjęcia zatrudnienia przez osoby mające przyznaną rentę z tytułu niezdolności do pracy lub rentę socjalną na określony czas jest obawa jej „nieprzedłużenia” z powodu podjęcia zatrudnienia. Z jednej strony jest to zrozumiałe, gdyż warunkiem otrzymania świadczenia jest niezdolność do pracy, z drugiej jednak strony – mówimy o osobach niepełnosprawnych, których koszty życiowe są znacznie większe niż osób pełnosprawnych. To, co ogranicza niepełnosprawnych w aktywizacji zawodowej z punktu widzenia rozwiązań ustawy o pomocy społecznej, to przede wszystkim kryteria dochodowe określające prawo do świadczeń - efektem jest blokada możliwości zarobkowania przez osoby niepełnosprawne oraz rozwój szarej sfery zatrudniania (kryteria dochodowe wskazane w ustawie o pomocy społecznej to 461 złotych dla osoby samotnie gospodarującej oraz 316 złotych dla osoby w rodzinie). Takie regulacje zamieszczone w ustawie o pomocy społecznej powodują, iż osoby niepełnosprawne nie są zainteresowane podjęciem pracy, bojąc się utraty przyznanych świadczeń.

Dodatkowo, osoby z niepełnosprawnościami mają zagwarantowany ustawowo zmniejszony dobowy i tygodniowy wymiar czasu pracy (z zachowaniem wynagrodzenia jak w pełnym wymiarze pracy), dodatkową przerwę w pracy na gymnastykę usprawniającą, zakaz pracy w nocy i w nadgodzinach, dodatkowy urlop wypoczynkowy (10 dni), płatne zwolnienie na turnus rehabilitacyjny. Na skutek takich zapisów prawnych z założenia wydajność pracowników niepełnosprawnych w porównaniu z innymi pracownikami jest niższa o co najmniej 20%. Takie uprawnienia powodują, że zatrudnianie niepełnosprawnych jest utrudnione w zmianowym systemie pracy, powoduje konieczność zatrudniania dodatkowych pracowników, może także powodować konflikty w zespole pracowniczym.

Rekomenduje się ujednolicenie systemu orzekania o niepełnosprawności, czyli wprowadzenie jednego systemu orzecznictwa poprzez połączenie obecnych systemów (rentowego i pozarentowego). Podstawowym bowiem celem orzecznictwa winno być stwierdzenie niepełnosprawności konkretnej osoby, w dalszej kolejności wskazanie czy niepełnosprawność ta upoważnia do przyznania świadczenia.⁴

Zaleca się wprowadzenie stopni niepełnosprawności wyrażonych w procentach, czyli procentowo stwierdzających uszczerbek na zdrowiu

osoby orzekanej i uzależnienie od tego kryterium świadczeń z tytułu niepełnosprawności. System taki z powodzeniem funkcjonuje w wielu krajach UE, np. w Holandii oraz we Włoszech. System orzecznictwa procentowego jest bardziej klarowny. Nie operuje on bowiem kilkoma stopniami niepełnosprawności, natomiast uszczerbek na zdrowiu określa w procentach, co rodzi większą sprawiedliwość przy orzekaniu stosunku do konkretnej osoby. Od wielkości procentowego stopnia niepełnosprawności powinno być zależne prawo do świadczeń finansowych. Świadczenia z tytułu niepełnosprawności winny w przypadku części osób niepełnosprawnych stanowić przede wszystkim wsparcie takiej osoby przy aktywizowaniu. Świadczenia te winny być wtedy zależne od składek ubezpieczeniowych. W sytuacji osób mających orzeczoną procentowo najwyższą uszczerbek stanu zdrowia powinno być przyznawane świadczenie rekompensujące podwyższone koszty związane z funkcjonowaniem takiej osoby, przy czym pomoc ta winna być niezależna od osiągniętych dochodów.⁵

Edukacja

Jednym z problemów jakie napotykamy w Polsce, jest niskie wykształcenie niepełnosprawnych; jest ono bowiem niższe niż osób pełnosprawnych - 4,6% osób niepełnosprawnych ma wykształcenie wyższe (10,0% w całej populacji), 23,2% wykształcenie średnie (32,6% w całej populacji), a 72,2% ma wykształcenie podstawowe i zasadnicze (57,2% w całej populacji) (dane NSP GUS 2002).

Powszechne jest ograniczanie prawa dzieci niepełnosprawnych do edukacji. Często zdarza się, że dyrektorzy publicznych szkół podstawowych odmawiają przyjęcia niepełnosprawnego ucznia do szkoły zastaniając się niemożnością zapewnienia właściwej opieki czy brakiem odpowiednich dostosowań technicznych. Choć prawo stanowi, że to rodzice decydują o wyborze szkoły dla dziecka jedynym proponowanym rozwiązaniem bywa często nauka w trybie indywidualnym. Wiadomo, że w tej sytuacji uczeń w ograniczonym stopniu może nabyć podstawowe umiejętności społeczne – są one do zdobycia tylko w grupie rówieśniczej.

Praca z młodymi niepełnosprawnymi wskazuje, iż bariery edukacyjne, na które napotykają uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych, są często wynikiem braku podstawowej wiedzy nauczycieli. Obecne standardy kształcenia nauczycieli nie zawierają obowiązku przygotowania do kształcenia osób niepełnosprawnych w ramach szkół masowych.

Zgodnie z zapisami Standardowych Zasad:

Państwa powinny brać pod uwagę zasadę równych szans w zakresie edukacji podstawowej, średniej i wyższej, o charakterze integracyjnym, dla niepełnosprawnych dzieci, młodzieży i dorosłych. Państwa powinny zagwarantować, by kształcenie osób niepełnosprawnych stanowiło integralną część systemu oświaty.

1. Naczelne władze oświatowe odpowiadają za edukację osób niepełnosprawnych w warunkach integracji. Nauczanie osób niepełnosprawnych po-

winno być integralną częścią ogólnokrajowych planów oświatowych oraz być uwzględniane przy opracowywaniu programów szkolnych i organizacji szkół.

2. Nauczanie w masowych szkołach wymaga obecności tłumacza oraz zorganizowania innych, niezbędnych form pomocy. Konieczne jest zapewnienie dostępności oraz zorganizowanie służb wspierających, dostosowanych do potrzeb osób o różnych rodzajach niepełnosprawności.

Rekomenduje się wypracowanie rozwiązań systemowych umożliwiających dzieciom niepełnosprawnym pobieranie nauki w wybranej przez rodziców placówce szkolnej.

Zaleca się wprowadzenie do obowiązujących przepisów zmiany, która nałoży obowiązek kształcenia wszystkich nauczycieli w zakresie pedagogiki specjalnej.

Opieka medyczna

Polska służba zdrowia nie jest przystosowana do świadczenia usług osobom starszym i niepełnosprawnym. Brakuje m.in. lekarzy geriatrów, są województwa, gdzie nie ma osób z taką specjalnością. Narodowy Fundusz Zdrowia nie jest w stanie uwzględnić specyfiki wynikającej z odrębnego podejścia do leczenia osób starszych i niepełnosprawnych – potrzeby dłuższej hospitalizacji, występowania złożonych i wieloczynnikowych schorzeń, zaangażowania w proces diagnozowania i leczenia większej niż zwykle liczby specjalistów. Skutkuje to niedoszacowaniem kosztów leczenia w obu tych grupach. Brakuje programów profilaktycznych i prewencyjnych. Zdarza się, że lekarze nie kierują osób starszych na kompleksowe badania, oszczędzają na profilaktyce. Wiek czy niepełnosprawność stają się wyłączną podstawą diagnozy – może to prowadzić do nierozpoznanie wielu chorób. Brakuje także mobilnych gabinetów medycznych dla osób nieuruchomionych w domu (np. niedostępne są usługi stomatologiczne czy ginekologiczne). Ograniczeniem podlega także dostęp do usług z zakresu rehabilitacji. Starość czy niepełnosprawność są traktowane jako rodzaj nieuleczalnej choroby.

Zgodnie z zapisami Standardowych Zasad:

Państwa powinny zapewnić skuteczną pomoc medyczną osobom niepełnosprawnym.

1. Państwa powinny pracować nad tworzeniem programów dla wielodyscyplinarnych zespołów profesjonalistów. Celem tych programów byłoby wczesne wykrywanie, diagnozowanie i leczenie uszczerbku zdrowia. Programy takie powinny zapobiegać, redukować lub eliminować czynniki powodujące niepełnosprawność oraz zapewnić pełne uczestnictwo osób niepełnosprawnych i ich rodzin - zarówno indywidualne jak i organizacji osób niepełnosprawnych - na etapie planowania i ewaluacji tych programów. (...)
2. Państwa powinny zagwarantować, by osoby niepełnosprawne, zwłaszcza niemowlęta i dzieci, otrzymywały opiekę medyczną na tym samym poziomie i w ramach tego samego systemu, co pozostali członkowie społeczeństwa.
3. Państwa powinny zagwarantować, by personel medyczny i paramedyczny był odpowiednio prze-

⁴ ibidem

⁵ ibidem

szkolony i wyposażony tak, by mógł świadczyć pomoc medyczną osobom niepełnosprawnym. Osoby niepełnosprawne powinny mieć dostęp do właściwych metod leczenia i technologii.

Rekomenduje się stworzenie systemu opieki medycznej uwzględniającego specyficzne potrzeby różnych grup społecznych, w tym osób niepełnosprawnych, i prawidłowe, oparte na rzeczywistych potrzebach i kosztach, skonstruowanie jego budżetu.

Zaleca się włączenie do systemu opieki medycznej mobilnych gabinetów medycznych, dzięki czemu opieka lekarska dostępna będzie dla większej liczby obywateli.

Bariery architektoniczne i techniczne

Jednym z najbardziej jaskrawych przykładów zaniechań w przestrzeganiu prawa jest nieegzekwowanie prawa budowlanego. Od ponad kilkunastu lat istnieją w polskim prawie rozwiązania zobowiązujące inwestorów do budowania obiektów użyteczności publicznej, w tym budownictwa wielolokalowego, dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych. Jednak praktyka jest zupełnie inna. Nadal powstaje wiele budynków niedostosowanych: są najeżone schodami, wejścia bronione są przez ciężkie drzwi, stosuje się drzwi obrotowe, brak jest wind. Dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich czy o kulach są to bariery nie do przebycia. W wielu budynkach wielorodzinnych do dzisiaj stosuje się schody między poziomem parteru, na którym są windy, a wyjściem z budynku. Oznacza to, że wiele osób poruszających się na wózkach inwalidzkich jest *de facto* uwieczonych we własnych mieszkaniach i zdanych na pomoc i życzliwość rodziny, bądź sąsiadów.

Nagminnie jest nie branie pod uwagę potrzeb osób niedowidzących, niewidomych czy głuchych. Niestety, potrzeba dostosować nowych budynków pod kątem tych grup nie jest regulowana prawnie. Nie stosuje się kolorystycznie kontrastowych oznaczeń drzwi i ciągów pieszych, brak jest oznaczeń w języku brajla. Brakuje informacji głosowej i świetlnej.

Dodatkowo łatwo zauważyć, że nader często dostosowanie budynków użyteczności publicznej kończy się na wejściu do nich. Brak jest dostosowania wewnętrznych ciągów komunikacyjnych, np.: różnice poziomów łączone są za pomocą schodów, brak jest dostosowanych toalet czy oznaczeń w kontrastowych kolorach.

Jaskrawym przykładem zaniechań w tym względzie jest odnowiony w ostatnich latach Trakt Królewski w Warszawie. Mimo zmiany całej nawierzchni ulicy, włącznie z systemem kanalizacji i poszerzeniem chodnika, nie zniwelowano schodów do większości sklepów, urzędów czy lokali gastronomicznych umiejscowionych przy ulicy. Osoby niepełnosprawne ruchowo, w szczególności te poruszające się na wózkach inwalidzkich, mają bardzo utrudniony lub wręcz niemożliwy dostęp do świadczonych w tych miejscach usług. Osoby niedowidzące mają utrudnioną orientację w terenie, ponieważ chodniki, jezdnie oraz miejsca, gdzie wyznaczono przejścia dla pieszych, wykonane są w podobnej kolorystyce. Były one funkcjonalne dla niedowidzących, wszystkie krawce ciągów pieszych, schody czy przejścia dla

pieszych powinny zostać oznaczone kontrastującymi kolorami. Tak więc „salon stolicy” jest przyjazny tylko niektórym.

Istnieje wiele zaniechań, które nie tylko utrudniają normalne funkcjonowanie osobom niepełnosprawnym, ale wręcz stanowią zagrożenie dla ich zdrowia i życia. I tak brak prawidłowych oznaczeń końca strefy bezpieczeństwa na peronie w Metrze Warszawskim doprowadził niedawno do tragedii – niewidomy student wpadł pod nadjeżdżający pociąg metra.

Postęp techniczny wykorzystywany nierozważnie w dużej mierze obraca się przeciw osobom o ograniczonej sprawności fizycznej. Bankomaty nie są przystosowane do obsługi przez osoby słabiej widzące czy niewidome. Nie oferuje się informacji głosowej, a większość poleceń obsługi wyświetla się na ekranie bankomatu. Wielkość stosowanej czcionki utrudnia osobom o słabszym wzroku korzystanie z wielu urządzeń technicznych. Osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich w wielu przypadkach nie są w stanie skorzystać z bankomatów ze względu na zbyt wysoko umieszczone przyciski lub umiejscowienie bankomatu w miejscu architektonicznie niedostępnym.

Zgodnie z zapisami Standardowych Zasad:

Państwa powinny zdrawać sobie sprawę z ogromnego znaczenia problemu dostępności w procesie wyrównywania szans we wszystkich sferach życia społecznego. Wobec osób dotkniętych jakąkolwiek formą niepełnosprawności, Państwa powinny (a) inicjować programy działania zmierzające do udostępnienia im środowiska fizycznego; i (b) wprowadzić rozwiązania ułatwiające dostęp do informacji i środków komunikacji międzyludzkiej.

(a) Dostęp do środowiska fizycznego

- 1) Państwa powinny inicjować programy działania zmierzające do usuwania przeszkód utrudniających uczestnictwo i poruszanie się w środowisku fizycznym. Działania te powinny mieć na względzie rozwój standardów i wytycznych oraz stanowienie prawa zapewniającego dostępność w różnych sferach życia, na przykład: we własnych mieszkaniach, obiektach użyteczności publicznej, komunikacji miejskiej i innych środkach transportu, na ulicach i innych miejscach środowiska zewnętrznego.*
- 2) Państwa powinny zapewnić architektom, inżynierom budowlanym i innym osobom, profesjonalnie związanym z projektowaniem i kreowaniem środowiska fizycznego, dostęp do odpowiedniej informacji dotyczącej polityki w zakresie niepełnosprawności oraz do rozwiązań zapewniających osobom niepełnosprawnym swobodny dostęp do środowiska fizycznego.*
- 3) Wymagania dotyczące dostępności powinny być uwzględnione już w początkowej fazie projektowania i kreowania środowiska fizycznego.*

Rekomenduje się uwzględnienie w prawie budowlanym regulacji zobowiązujących inwestorów do budowania obiektów użyteczności publicznej

dostosowanych do potrzeb osób niewidzących, niedowidzących, niedosłyszących i niesłyszących.

Zaleca się doprowadzenie do sytuacji, w której istniejące normy budowlane będą uwzględniane w planach budowy obiektów, a niezastosowanie się do nich będzie skutkowało odrzuceniem projektu i brakiem zgody na rozpoczęcie budowy.

Publiczne środki transportu

Zgodnie z zapisami Standardowych Zasad:

4) Państwa powinny inicjować programy działania zmierzające do usuwania przeszkód utrudniających uczestnictwo i poruszanie się w środowisku fizycznym (...). Działania te powinny mieć na względzie (...) stanowienie prawa zapewniającego dostępność w różnych sferach życia, na przykład: (...) komunikacji miejskiej i innych środkach transportu (...).

Rażącym przykładem dyskryminacji jest niedostosowana komunikacja kolejowa, tak na poziomie taboru, jak infrastruktury. Przytłaczająca większość pociągów w Polsce nie jest w stanie obsłużyć pasażerów niesprawnych ruchowo. Dostanie się na wózek inwalidzkim do wagonu czy skorzystanie z toalety jest praktycznie niemożliwe. W większości przypadków podróż możliwa jest jedynie przy samym wejściu, tuż obok drzwi do toalety. Proponowanym przez pracowników kolei rozwiązaniem jest podróż osoby niepełnosprawnej w przedziale i umieszczenie wózka np. w przedziale konduktorskim. W takiej sytuacji osoba z niepełnosprawnością w każdej sprawie zdana jest całkowicie na uprzejmość współpasażerów. Samodzielne skorzystanie z wagonu restauracyjnego czy toalety jest w praktyce niemożliwe. Większość dworców kolejowych nie jest dostosowana do potrzeb osób poruszających się na wózkach inwalidzkich czy niewidomych. Zbyt wysoko umieszczone kasy uniemożliwiają osobie na wózek czy osobie o małym wzroście kupno biletu. Schody na peron ograniczają możliwość dojścia do pociągu. Osoba niewidoma czy niedowidząca nie jest w stanie samodzielnie skorzystać z rozkładu jazdy, nie pomyślano o alternatywnych formach odwzorowania rozkładu.

Również korzystanie z komunikacji miejskiej jest w praktyce także niemal niemożliwe. Autobusy i tramwaje w skali kraju można uznać za niedostosowane. Brak w nich informacji świetlnej i głosowej. Przystanki autobusów i tramwajów są w większości niedostosowane. Osoby niesprawne ruchowo nie mogą skorzystać z komunikacji miejskiej tak ze względu na niedostosowane przystanki, jak i brak pojazdów niskopodłogowych. Sytuacja osób niewidomych i głuchych jest tylko pozornie odmienna. Mogą one wprawdzie wsiąść do autobusów, ale nie są w stanie sprawdzić numeru linii ani zorientować się, na jakim są przystanku. Systemy głosowej czy świetlnej informacji nadal są wielką rzadkością w komunikacji miejskiej. Utrudnieniem może być także postawa kierowców czy motorniczycy. Zdarza się, że otwierają drzwi na wprost kosza na śmieci, latarni lub skrzyni na piasek, co skutecznie utrudnia lub wręcz uniemożliwia osobie niepełnosprawnej wydostanie się z pojazdu. Częstą praktyką podczas zimy jest także zgarnianie śniegu na krawężł przystanku,

co znacznie utrudnia poruszanie się po nim osobom niewidomym czy niesprawnym ruchowo.

Rekomenduje się stworzenie planu dostosowania środków transportu publicznego do potrzeb różnych grup osób niepełnosprawnych. Plan taki nie tylko powinien regulować zakup nowego taboru, ale także przewidywać środki i terminy modernizacji infrastruktury – przystanków, sposobu skonstruowania rozkładów jazdy itp. – i odnosić się do wszelkich poziomów szczegółowości (od transportu gwarantowanego przez gminę do rozwiązań ogólnokrajowych).

Zaleca się wprowadzenie do obowiązujących przepisów zmiany, która nałoży obowiązek szkolenia wszystkich osób zaangażowanych w świadczenie usług przewozowych w zakresie obsługi niepełnosprawnego klienta.

Prawa wyborcze

W Polsce osoby z niepełnosprawnościami mają utrudniony dostęp do punktów wyborczych. Przy okazji każdych wyborów mamy do czynienia z łamaniem jednego z podstawowych praw obywatela – osoba niepełnosprawna nie jest w stanie dostać się do lokalu wyborczego i współuczestniczyć w podejmowaniu decyzji o losach swojego kraju. Dzieje się tak mimo obietnic Państwowej Komisji Wyborczej, że wszystkie lokale wyborcze będą zorganizowane w miejscach dostępnych dla osób niepełnosprawnych. Prawo zobowiązuje gminy do przygotowania jednego dostosowanego punktu wyborczego na kilka tysięcy mieszkańców. Jednak często nawet tak minimalny warunek nie jest spełniony, a w przypadku chęci głosowania w dostosowanym punkcie wyborczym poza swoim miejscem zamieszkania konieczne jest uzyskanie odpowiedniego zaświadczenia. Listy wyborcze i karty do głosowania nie są drukowane w alfabecie Braila ani w wersji wielokodkowej. Prawo zaś nie zezwala na korzystanie podczas głosowania z pomocy osób trzecich, co praktycznie uniemożliwia głosowanie osobom niewidomym czy niedowidzącym. Punkty wyborcze organizowane są w szpitalach, jednak osoby obłożnie chore, przebywające w swoich domach, nie mają szansy dotrzeć do punktów wyborczych. Co ważne, w Polsce nadal nie jest możliwe głosowanie za pomocą poczty, internetu czy za pośrednictwem pełnomocnika.

Zgodnie z **21 artykułem Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka**, która uchwalona została przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 grudnia 1948 *Każdy człowiek ma prawo do uczestniczenia w rządzeniu swym krajem bezpośrednio lub poprzez swobodnie wybranych przedstawicieli*.⁶

Rekomenduje się stworzenie systemu, który:

- **pozwoли osobom niepełnosprawnym nie będącym w stanie opuścić swego miejsca zamieszkania na pełną realizację ich praw obywatelskich;**
- **umożliwi korzystanie osobom niepełnosprawnym z ich praw obywatelskich w punktach wy-**

REKOMENDACJE

Rekomenduje się wprowadzenie w przepisach prawnych zmian, które pozwolą stworzyć elektroniczny system monitoringu usług dla osób niepełnosprawnych.

Rekomenduje się ujednolicenie systemu orzekania o niepełnosprawności, czyli wprowadzenie jednego systemu orzecznictwa poprzez połączenie obecnych systemów (rentowego i pozarentowego).

Zaleca się wprowadzenie stopni niepełnosprawności wyrażonych w procentach, czyli procentowo stwierdzających uszczerbek na zdrowiu osoby niepełnosprawnej i uzależnienie od tego świadczeń z tytułu niepełnosprawności.

Rekomenduje się wypracowanie rozwiązań systemowych umożliwiających dzieciom niepełnosprawnym pobieranie nauki w wybranej przez rodziców placówce szkolnej.

Zaleca się wprowadzenie do obowiązujących przepisów zmiany, która nałoży obowiązek kształcenia wszystkich nauczycieli w zakresie pedagogiki specjalnej.

Rekomenduje się stworzenie systemu opieki medycznej uwzględniającego specyficzne potrzeby różnych grup społecznych, w tym osób niepełnosprawnych, i prawidłowe, oparte na rzeczywistych potrzebach i kosztach, skonstruowanie jego budżetu.

Zaleca się włączenie do systemu opieki medycznej mobilnych gabinetów medycznych, dzięki czemu opieka lekarska dostępna będzie dla większej grupy obywateli.

Rekomenduje się uwzględnienie w prawie budowlanym regulacji zobowiązujących inwestorów do budowania obiektów użyteczności publicznej dostosowanych do potrzeb osób niewidzących, niedowidzących, niedosłyszących i niesłyszących.

Zaleca się doprowadzenie do sytuacji, w której istniejące normy budowlane będą uwzględniane w planach budowy obiektów, a niezastosowanie się do nich będzie skutkowało odrzuceniem projektu i brakiem zgody na rozpoczęcie budowy.

Rekomenduje się stworzenie planu dostosowania środków transportu publicznego do potrzeb różnych grup osób niepełnosprawnych.

Zaleca się wprowadzenie do obowiązujących przepisów zmiany, która nałoży obowiązek szkolenia wszystkich osób zaangażowanych w świadczenie usług przewozowych w zakresie obsługi niepełnosprawnego klienta.

Rekomenduje się stworzenie systemu, który:

- **pozwoли osobom niepełnosprawnym nie będącym w stanie opuścić swego miejsca zamieszkania na pełną realizację ich praw obywatelskich;**
- **umożliwi korzystanie osobom niepełnosprawnym z ich praw obywatelskich dzięki wprowadzeniu takich rozwiązań jak powszechność dostosowanych lokali wyborczych;**
- **uwzględni udogodnienia niezbędne osobom niedowidzącym i niewidomym do pełnego uczestnictwa w wyborach.**

borczych dzięki wprowadzeniu takich rozwiązań jak powszechność dostosowanych lokali;

- **uwzględni udogodnienia niezbędne osobom niedowidzącym i niewidomym do pełnego uczestnictwa w wyborach.**

Kilka dodatkowych kwestii

Oczywiście, przejawów dyskryminacji osób niepełnosprawnych jest o wiele więcej niż te wyżej wymienione. Coraz więcej usług kierowanych jest do osób młodych i „super sprawnych”. Banki nie chcą udzielać pożyczek, kredytów, wystawiać kart kredytowych i wydawać zgody na zakupy na raty osobom starszym, niepełnosprawnym, mimo udokumentowanego dochodu. Firmy ubezpieczeniowe nie kierują swojej oferty do osób chorych czy niepełnosprawnych. Ubezpieczenie się na życie osoby przewlekłe chorej graniczy z cudem. Osobom niewidomym banki odmawiają założenia rachunku, nie akceptując ważności podpisu złożonego przez osobę, która nie widzi, i żądając obecności widzącego pełnomocnika. Praktycznie nie istnieje oferta ubrań czy obuwia dla osób starszych i niepełnosprawnych, a potrzebne są odpowiednio skrojone ubrania o zmienionych proporcjach dla osób poruszających się na wózkach (na przykład dłuższe spodnie), obuwie dla diabetyków (odpowiednio dopasowane i o odpowiednich roz-

miarach). Innym problemem jest dostępność żywności dla diabetyków czy praktyczny brak oferty dla diabetyków w restauracjach czy kawiarniach.

Małgorzata Peretiatkiewicz - socjolożka, absolwentka Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego; od lat związana z organizacjami feministycznymi; obecnie pracuje w Fundacji TUS, badaczka procesów tworzenia i wdrażania dokumentów strategicznych oraz ich wpływu na grupy dyskryminowane na poziomie lokalnym.

Piotr Todys - Prezes Fundacji TUS, zaangażowany w prace Federacji Organizacji Służebnych MAZO-WIA, autor ekspertyz związanych problematyką osób niepełnosprawnych, autor audycji radiowych, badacz procesów tworzenia i wdrażania dokumentów strategicznych oraz ich wpływu na grupy dyskryminowane na poziomie lokalnym.

⁶ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948), http://pl.wikisource.org/wiki/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka